

De economische toestand in Tsjechoslowakije

IR. F. PINDAK*

De Tsjechoslowaakse economie is in ernstige problemen geraakt.

Dat komt het meest direct tot uiting op het gebied van de particuliere consumptie.

Er is sprake van tekorten aan eerste levensbehoeften en corruptie en zwarte handel tieren welig.

Daarnaast baart ook de handel met het buitenland ernstige zorgen. Het is niet juist deze moeilijkheden uitsluitend toe te schrijven aan de geringe beschikbaarheid van energie en grondstoffen uit eigen bronnen. Ook het systeem van planeconomie wordt aangeduid als de oorzaak van veel problemen. Momenteel worden in Tsjechoslowakije hervormingen voorbereid van de economische planning, maar het ziet er niet naar uit dat daarvan veel verbeteringen kunnen worden verwacht.

Economische crisis

De Tsjechoslowaakse economie heeft sinds de tweede wereldoorlog twee diepe inzinkingen gekend. De eerste crisis trad op in de jaren vijftig omstreeks de tijd van Stalins overlijden, de tweede in het begin van de jaren zestig. Er zijn nu tekenen dat het land op een derde crisis afstevent. Die tekenen zijn op verschillende terreinen zichtbaar, maar het duidelijkst op het gebied van de particuliere consumptie, de buitenlandse handel en de landbouw.

Hoe slecht het er op het gebied van de consumptie voorstaat, wordt beschreven in de *Theses on consumption* van Charta '77 1). De Tsjechoslowaakse consumenten zien zich voortdurend gesteld voor tekorten aan bepaalde goederen, beperkte keus, en heel vaak goederen van slechte kwaliteit. Zij stuiten op allerlei moeilijkheden op het gebied van consumentendiensten en ergeren zich aan consumptietoestanden die beneden de waardigheid van beschaafde wezens zijn. De beperkte keus aan kwaliteitsgoederen leidt tot een toestand in het land, waarin men niet gaat winkelen, maar op jacht gaat naar goederen. De consument kan er nooit op rekenen dat een winkel niet onder een of ander doorzichtig voorwendsel (inventarisatie, aankomst van nieuwe voorraden, vakantie, ziekte, verbouwing enz.) dicht is of dat de verlangde goederen voorhanden zullen zijn. Aangezien er geen zekerheid is dat gewenste artikelen elders of later wel beschikbaar zullen zijn, kopen consumenten het eerste het beste beschikbare min of meer passende artikel; goederen van slechte kwaliteit, die onredelijk duur zijn of die ze helemaal niet nodig hebben. Daar komt bij dat individuele burgers gedwongen zijn steeds meer tijd in hun winkeljachten te steken.

Zolang het communistische economische stelsel functioneert, kampt het al met tekorten aan consumptiegoederen (en diensten). Nieuw is echter dat de tekorten zich steeds verder gaan uitstrekken. Sinds de inval van het Warschau-pact in Tsjechoslowakije, in 1968, is het handels- en dienstenverkeer doortrokken van corruptie, zwarte handel, ongeboekte transacties en ruilhandel in schaarse goederen. Charta '77 betitelt deze verschijnselen als de „tweede economische omloop” die „het leven voor velen draaglijk maakt en ons tegelijkertijd voert naar een nieuw soort maatschappij, die ruilhandel bedrijft”.

Uit de officiële cijfers over de particuliere consumptie blijkt nauwelijks iets van tekorten. Communistische statistici geven maar zelden tegenvallers toe. In Tsjechoslowakije is dat maar eenmaal gebeurd, toen in 1953 de particuliere consumptie per hoofd volgens de officiële statistiek met 5% terugliep. In het begin van de jaren zestig zouden de Tsjechoslowaken er (officieel) maar een heel klein beetje op achteruit zijn gegaan door wat genoemd werd een „geringe vertraging” in de consumptie per hoofd in 1962, al gaf men toe dat het nationale inkomen, de industriële produktie en het gemiddelde reële loon waren gedaald. Er is echter reden om aan te nemen dat de terugval veel ernstiger was dan werd erkend. Evenmin worden de prijsstijgingen deugdelijk geregistreerd. Communistische staten lijden aan „verborgen inflatie”. Westerse economen die de centraal geleide communistische volkshuishouding hebben geprezen vanwege de succesvolle inflatiebestrijding (vooral in Hongarije), hebben dit feit over het hoofd gezien. Momenteel echter staan de communistische landen aan het begin van een tijdperk van „open inflatie”. Al in 1973 toonde de officiële statistiek een ongebruikelijke stijging van 10,8% van de winkelprijzen in Tsjechoslowakije. In 1979 stegen de prijzen van consumptiegoederen opnieuw flink.

Naast de „verborgen inflatie” en de perikelen op het gebied van de consumptie is één van de belangrijkste problemen van Tsjechoslowakije ook dat de handelsbalans sinds 1973 voortdurend een negatief saldo te zien geeft. Er is een groot, en nog groeiend, tekort aan brandstoffen, grondstoffen, metalen, chemische produkten en levensmiddelen. De tekorten konden altijd worden goedgemaakt door export van machines, industriële uitrusting en consumptiegoederen. Deze export is thans echter onvoldoende geworden om de toenemende en steeds duurder wordende invoer te compenseren. Praag heeft daarom besloten de uitvoer van consumptiegoederen te vergroten ter vervanging van de slinkende uitvoer van machinerieën. De consumenten zullen daarvan de nadelen

*De auteur is als wetenschappelijk medewerker in de economie der centraal geleide stelsels verbonden aan de Erasmus Universiteit Rotterdam.

1) Charta '77, *Theses on consumption*, *Czechoslovak Newsletter*, vol. IV, no. 7/8. Enkele passages uit dit stuk zijn afzonderlijk bij dit artikel weergegeven.

ondervinden. Het zal voor hen nog moeilijker worden in de winkels te vinden wat ze nodig hebben. Daardoor zal er een overschot aan koopkracht ontstaan dat althans ten dele uitdrukking zal moeten vinden in hogere prijzen.

Niet alleen de handel met het westen vertoont tekorten, o.a. omdat de Sowjetunie de levering van b.v. graan heeft gestaakt en weigert meer ruwe olie te leveren, een nieuw verschijnsel is dat sinds 1975 ook het saldo van de Tsjechoslowaakse handel met de Sowjetunie negatief is. Dit saldo zou eigenlijk positief moeten zijn, gezien de deelneming van Tsjechoslowakije aan uitgebreide kapitaalprojecten in de Sowjetunie, of op zijn minst zou de balans in evenwicht moeten zijn, indien de Sowjetunie de Tsjechoslowaakse kredieten net zo snel terugbetaalde als ze nieuwe gebruikt. De huidige ongunstige situatie wordt veroorzaakt door de prijsverhoging die de Sowjetunie heeft doorgevoerd voor olie en grondstoffen. In 1975 maakte de Sowjetunie gebruik van de stijgende prijzen op de wereldmarkt om de prijs van haar leveringen te verhogen, ook tegenover haar partners in de Comecon; er werd zonder enige waarschuwing vooraf een fundamentele verandering doorgevoerd in de manier waarop contractuele prijzen binnen de Comecon werden vastgesteld. De prijzen worden nu *jaarlijks* aangepast op basis van de ontwikkeling van de wereldprijzen in de laatste jaren in plaats van, zoals vroeger, eens in de *vijf jaar*. Ondanks de vroegere overeenkomsten volgens welke de Comecon-prijzen vrij zouden zijn van monopolistische invloeden, rekent de Sowjetunie nu voor haar ruwe olie en aardgas prijzen die te vergelijken zijn met die van de OPEC. Daarentegen schijnt Tsjechoslowakije er niet in te slagen van de Sowjetunie hogere prijzen voor zijn machines te bedingen, welke overeen zouden komen met de stijging van de prijzen op de wereldmarkt. In 1978 bijvoorbeeld steeg de prijs van ingevoerde goederen met 23,7%, terwijl uitvoerprijzen slechts 12,7% omhoog gingen.

Een probleem vormt ook de omvang van de buitenlandse schulden. Nauwkeurige cijfers over de financiële verplichtingen van Tsjechoslowakije zijn jarenlang moeilijk te krijgen geweest. Volgens westerse informatie staat Tsjechoslowakije minder bij westerse banken in het krijt dan andere communistische landen. De Bank voor Internationale Betalingen (BIB) in Basel stelde de schuldenlast van Tsjechoslowakije ultimo 1978 op \$ 1,2 mrd. Gezien het groeiende negatieve saldo op de handelsbalans moet de schuldenlast echter aanzienlijk hoger zijn. Het gecumuleerde tekort over de periode 1973-1978 bedroeg \$ 3,5 mrd. waarin begrepen een bedrag van \$ 750 mln., dat verschuldigd is aan de Sowjetunie. Daaruit valt op te maken dat de schuld aan het westen in feite tweemaal zo hoog moet zijn als door de BIB is berekend. Uitgedrukt in binnenlandse prijzen vertegenwoordigt het tekort ongeveer een tiende van het nationaal inkomen.

De economische situatie werd in 1979 plotseling veel ernstiger door een slechte oogst en door onbevredigende industriële prestaties. De slechte oogst betekende een extra invoer van \$ 1 mrd., waardoor het tekort op de handelsbalans en de schuldenlast zullen toenemen. Deze tegenslag in de economische ontwikkeling zal niet alleen resulteren in een verminderde consumptie, maar ook in een achteruitgang in de netto kapitaalvorming. Het is echter de vraag of vermindering van de kapitaalinvesteringen doeltreffend zal zijn. In de twee vorige economische crises was dat niet het geval. Voor een deel immers komen de moeilijkheden ook voort uit een afnemende efficiency van de Tsjechoslowaakse industrie en landbouw en uit de verslechterende positie op de buitenlandse markt. De uitrusting van de Tsjechoslowaakse industrie is al zo'n anderhalf maal zo oud als die van de ontwikkelde westerse landen: 15 jaar tegenover 10 tot 11 jaar.

Oorzaken

Praag wijt de ongunstige economische situatie aan „objectieve oorzaken”, zoals onvoldoende binnenlandse energie en tekorten aan grondstoffen; grotendeels dezelfde argumenten als vijftien jaar geleden werden aangedragen. Gesteld wordt dat Tsjechoslowakije zijn energieplannen voor de jaren tachtig

moet herzien. In 1978 leefde men nog in de verwachting de invoer van ruwe olie tussen 1980 en 1990 met 35% te kunnen verhogen 2), maar in een toespraak te Ostrava in augustus 1979 deelde premier Strougal mee dat dit niet mogelijk zou zijn omdat „na 1980 de invoer van grotere hoeveelheden olie door levering uit niet-socialistische landen zou moeten worden verwezenlijkt, met alle neveneffecten vandien, in het bijzonder hogere prijzen” 3). De Sowjetunie zal, zoals gezegd, haar olieleveranties niet opvoeren en Tsjechoslowakije zal ook geen aardgasleveranties uit Iran krijgen. Met die leveranties zou in 1981 een begin worden gemaakt; in 1985 zou de aardgasimport uit Iran 3,6 mrd. m³ per jaar belopen 4).

Het is niet duidelijk hoe Praag de energieproblematiek wil aanpakken. Voorlopig probeert men de bouw van thermische elektrische centrales te bespoedigen, maar op de Tsjechoslowaakse televisie werd op 3 oktober 1979 bekendgemaakt, dat het „tijdperk voor de ontwikkeling van nieuwe thermische krachtcentrales zijn einde nadert”. Kerncentrales worden beschouwd als de ontwikkeling van de toekomst. Van de totale energievoorziening van Tsjechoslowakije moet dit jaar 5% door kerncentrales worden geleverd, en ten minste 18% in 1985. Het is opvallend dat er officieel niets wordt gezegd over veiligheids- of vervuilingproblemen.

Maar het tekort aan grondstoffen en brandstoffen is uiteraard niet de enige en waarschijnlijk ook niet de werkelijke oorzaak van de Tsjechoslowaakse problemen. Dezelfde tekorten doen zich immers ook voor in West-Europa en Japan. Markteconomieën kunnen verslechterende (economische) omstandigheden evenwel beter opvangen. Zelfs Strougal moest in Ostrava toegeven dat „grote behoeften aan grondstoffen en energie” een eufemisme is voor verspilling veroorzaakt door technologische veroudering. Dat is een bekend probleem van centraal geleide stelsels, en het is tijdens de economische hervormingen van de jaren zestig in Tsjechoslowakije veelvuldig geanalyseerd.

De technologische achterstand van Tsjechoslowakije wordt duidelijk geïllustreerd door twee voorbeelden: de textielmachinerieën en de micro-elektronica. In de jaren zestig slaagde men erin een nieuwe technologie te ontwikkelen die de klassieke werkwijze van de textielindustrie veranderde. Het spinnen zonder spoel en met hydraulische en pneumatische weefgetouwen werd vervolmaakt. Tsjechoslowakije heeft evenwel maar kort van deze technologische voorsprong kunnen profiteren. De voorsprong ging verloren als gevolg van de bureaucratische hercentralisatie van het regime van Gustáv Husák. Machines van de tweede generatie zijn nu elders gereedgekomen, evenals elementen voor de derde generatie, maar Tsjechoslowakije is stil blijven staan. Na de inval van 1968 dwong de Sowjetunie Tsjechoslowakije zijn economische hervormingen op te geven, terwijl de Sowjets er snel bij waren om Tsjechoslowaakse uitvindingen te exploiteren. Tsjechoslowakije werd gedwongen deel te nemen in een plan van gezamenlijke ontwikkeling en specialisatie, waarbij de vervaardiging van bepaalde typen machines aan Moskou moest worden overgedragen. Ook op het gebied van de toepassing van micro-elektronica, die beslissend is voor de kwaliteit en prijs van nieuwe typen machines en het op de markt brengen ervan, heeft Tsjechoslowakije de boot gemist. Hetzelfde is in het verleden gebeurd, toen vijfjarenplannen de nadruk legden op de kwantitatieve groei van de metallurgische en metaalverwerkende industrie en de ontwikkeling van de chemische industrie vertraagden.

Hervormingen

Hoewel ze het misschien niet openlijk toegeven zijn de communistische plannenmakers zich zeer wel bewust van de moeilijkheden die aan de centraal geleide economie inherent zijn, en hebben ze voortdurend getracht het stelsel van binnenuit te hervormen. De twee vroegere crises zijn allebei

2) *Plánované hospodárství*, no. 7, 1978, blz. 126.

3) *Zemědělské noviny*, 1 september 1979.

4) *Hospodářské noviny*, 1 september 1979, blz. 2.

Charta '77 over consumptie

Consumptieproblemen, vooral die van consumenten-goederen en diensten, zijn al vele jaren de belangrijkste zorg in Tsjecho-Slowakije. Er wordt commentaar op geleverd in de pers, ze worden besproken over de radio en de televisie, en vormen het meest voorkomende thema van dagelijkse gesprekken. Zij zijn een favoriet onderwerp van literaire werken, films en televisieseries.

*
* *

Vorige winter werden de tekenen van de crisis in de Tsjecho-Slowaakse economie zeer duidelijk, en de consumenten werden er ernstig door getroffen. Herhaalde onderbrekingen van de elektrische stroom, storingen in de warmtevoorziening van hele woonwijken, tekorten aan steenkool voor kleine verbruikers en ernstige ontwrichting van het vervoer en de aflevering van goederen lieten niet alleen onmacht zien om de gewone vraagstukken van slechte weersgesteldheid op te vangen, maar ook diepe kloven in de politieke en economische overkoepelende structuur, en in het bijzonder een volslagen gebrek aan bekwaam bestuur.

*
* *

Er is echter één sector van de bevolking waarvoor de dagelijkse zorgen van de gemiddelde verbruiker in het geheel niet of slechts zeer zelden bestaan. Dat zijn die bevoorrechte enkelingen die kopen in speciale zaken, bevoorraad met een ruime sortering van goederen van hoge kwaliteit, de mensen die bijzondere bezorgdendiensten en kredietfaciliteiten genieten, en die niet zelf uit winkelen behoeven te gaan. Hun zeer hoge inkomens ontheffen de bevoorrechte van alle zorgen en moeilijkheden, zodat ze dikwijls alleen uit de kranten en uit geruchten vernemen dat er tekorten zijn.

*
* *

Een ander aspect — in de sfeer van de sociale consumptie — is het steeds verder doordringende te kort schieten van de gezondheidszorg en de welzijnsdiensten voor bejaarden, en de uitholling van de oudedags- en invaliditeitspensioenen door de voortschrijdende inflatie.

Het milieu wordt ook verwaarloosd. Het peil van de openbare hygiëne, de algemene toestand op veel plaatsen waar gewerkt wordt, de sanitaire voorzieningen en de esthetische aanblik van onze steden en dorpen zijn alle volstrekt onaanvaardbaar. Het is duidelijk dat er meer geld en beroepsaandacht aan deze zaken dienen te worden besteed dan nu het geval is.

In plaats van de sociale-consumptiesector van jaar tot jaar te zien verbeteren en zich uitbreiden, vinden we stilstand of zelfs achteruitgang in de manier waarop in de algemene behoeften aan gezondheidszorg, onderwijs, welzijns- en sociale diensten, sport en lichamelijke opvoeding, cultuur en onderwijs aan volwassenen wordt voorzien.

*
* *

De problemen van het onvoldoende tegemoetkomen aan de behoeften der consumenten zijn onverbrekelijk verbonden met de wijze waarop Tsjecho-Slowakije's economie en maatschappij zich hebben ontwikkeld. Zij weerspiegelen dieper gelegen politieke, sociale, economische, morele en culturele moeilijkheden. Het bureaucratisch-

centralistische en niet-democratische economische stelsel weerspiegelt het verschil dat er bestaat tussen het maatschappelijke karakter van arbeid en de overheersing van het machtscentrum.

*
* *

Ondemocratische beslisprocedures en de volstrekt onbevredigende toestand van de nationale economie die steeds verder ontwricht raakt, ongelooflijke verspilling en armzalig beheer hebben de mensen onverschillig gemaakt voor hun werk, de gemeenschap, en zelfs hun eigen toekomst. Vervreemding van het werk gaat samen met de vervreemding van belangen, waaronder men ook kan rekenen het streven naar overconsumptie als de markt slecht voorzien is. Het slecht werkende distributiesysteem beheerst de dagelijkse speurtocht naar brood; de neiging tot overconsumptie stuwt de mensen voort in een onwerkelijke jacht naar steeds andere en modieuzere artikelen, steeds nieuwe symbolen van welvaart, in een onzinnige en slopende kringloop. Het tegenwoordige politieke regime moedigt de mensen aan zich te verliezen in hun particuliere leven (gerichtheid op consumptie) om hun werkelijke interesses te onderdrukken, in het bijzonder scheppingsdrang, kritische zin, en openbare zaken. Ondanks alle beweringen van het tegendeel is de kleinburgerlijke mentaliteit permanente werkelijkheid geworden.

*
* *

De regering ziet zich voor een moeilijke situatie gesteld. Zij is zich zeer wel van de ernst ervan bewust, maar is bang voor diep ingrijpende veranderingen. Vandaar dat de wanhopige oproepen tot harder werken vergezeld gaan van plotselinge, slecht voorbereide besluiten van een vorm die met alle verkondigde socialistische grondbeginselen spotten: besluiten tot loonregeling, prijsverhoging, verandering van werktijden, enz. Het ondemocratisch karakter van die besluiten is alleen mogelijk door de volstrekte onverschilligheid van de bevolking, een onverschilligheid die slechts aan angst kan worden toegeschreven. Deze onverschilligheid, die dikwijls gepaard gaat met slonzig werk, komt ook voort uit het gevoel dat het geen zin heeft te proberen goed werk te leveren in een omgeving van ondeskundig beheer, twijfelachtig beleid en ondemocratische besluitvorming. Materiële prikkels versterken gewoonlijk slechts de formele loyaliteit en leiden niet tot hogere produktiviteit, maar in de meeste gevallen tot haastig, minderwaardig en ondoelmatig werk.

*
* *

De huidige beleidsmaatregelen en praktijken op het terrein van de verbruikers stellen duidelijk in het licht dat de daarmee belaste personen onmachtig zijn om, op grond van inzicht in werkelijke behoeften, de prioriteiten te stellen die naar behoren tegemoet zouden komen aan de verbruikerswensen van enkelingen en van de gemeenschap als geheel. Hun onvermogen om zulke prioriteiten aan te geven houdt er zeker verband mee dat zij ertegen opzien het aan de maatschappij over te laten zich, onafhankelijk en creatief, zo te ontwikkelen dat ze aan onze ecologische, economische en sociaal-culturele mogelijkheden en behoeften recht doet, en onze maatschappij te bevrijden van schadelijke richtlijnen en belemmerende afhankelijkheid.

door hervormingsgolven gevolgd. In de jaren zestig, in het bijzonder na januari 1968, ging de Tsjechoslowaakse hervorming in de richting van het „marktsocialisme” van Joegoslavië tussen 1965 en 1971. De Sowjetunie onderdrukte evenwel het streven naar „marktsocialisme” in alle staten van Oost-Europa nadat duidelijk was geworden dat het, juist als in Joegoslavië, tot grotere politieke onafhankelijkheid kon leiden. Een Sowjet-document, *Verbetering van het systeem van planning en beheer*, dat werd uitgebracht in juni 1979, keert terug tot de methoden uit Stalins tijd. De nadruk wordt gelegd op de centraal voorgeschreven planning met behulp van computers en/of materiële prikkels in een hogere mate dan ooit. Daarmee is ook in Oost-Duitsland veel ervaring opgedaan.

Het voorbeeld van de Sowjetunie en Oost-Duitsland wordt in Tsjechoslowakije echter slechts schoorvoetend gevolgd, zoals blijkt uit de schamele resultaten van de „proefnemingen” die in bepaalde geselecteerde bedrijven aan de gang zijn. Afgezien van de „proefnemingen” is het uitblijven van enige gedachtenwisseling over de mogelijkheid van economische hervorming kenmerkend voor de huidige situatie in Tsjechoslowakije, terwijl in Polen en Hongarije volop theoretische discussies aan de gang zijn. Voor economische hervorming zijn evenwel politieke beslissingen nodig, en die wil Praag nu juist vermijden. De drastische vermindering van de invoer van sinaasappelen en bananen die vorig jaar werd gedeclareerd, zal in elk geval de oplossing van de problemen niet dichterbij brengen, evenmin als het Oostduits-Russische type van modernisering.

De kritieke economische situatie heeft de communistische leiders gedwongen een nieuwe „verbetering — het woord hervorming is in de ban gedaan — van het stelsel van planning en beheer” in de Tsjechoslowaakse volkshuishouding aan te brengen. Te oordelen naar bepaalde uitspraken, in het bijzonder tijdens de toespraak van premier Štrougal van maart van vorig jaar, zullen de veranderingen fundamenteel zijn. Sommige van de uitgesproken beginselen klinken alsof men naar het jaar 1967 terugkeert, of althans alsof men de tegenwoordige Hongaarse economische politiek gaat imiteren. De Tsjechoslowaakse binnenlandse prijzen zullen worden blootgesteld aan de invloed van buitenlandse handelstransacties, en moeten gaan veranderen met de ontwikkelingen op de wereldmarkt. Het economische beheer zou dienen te worden gedecentraliseerd; ondernemingen en fabrieken hebben de toezegging gekregen zelf een groter aandeel te krijgen in de beslissingsmacht. Het principe van het zelf financieren van investeringen wordt weer opgepoetst; staats-subsidies dienen een grote uitzondering te worden. De oude belangrijkste indicator van succes, „bruto productie”, zal vervangen worden door de „netto productie”, wat bijna hetzelfde is als het „bruto inkomen”, dat tijdens de periode 1966-1968 werd gehanteerd.

Als men evenwel later verschenen artikelen 5) over de voorgenomen maatregelen nauwkeurig leest, blijkt zeer duidelijk dat de Praagse autoriteiten geenszins een terugkeer tot een geleide markt, laat staan een open markt, voorbereiden, en dat de aangekondigde decentralisatie nogal twijfelachtig is. Niet de onderneming, maar het directoraat-generaal van een verbond van ondernemingen of van een grote onderneming moet de basiseenheid worden die volledige „khozrasjchot” (autonomie) zal genieten. Slechts deze bureaucratische lichamen (waarvan er enkele tientallen zijn) zullen in de magere jaren die gaan komen wat meer onafhankelijkheid krijgen — en meer verantwoordelijkheid voor de economische resultaten — jegens de Partij en de regering. Maar hun greep op kleinere ondernemingen of fabrieken zal nog sterker worden dan hij nu al is; er zullen alleen nog beter geschikte instrumenten voor centraal beheer worden toegepast. De directoraten-generaal zullen naar willekeur kunnen beslissen over de tarieven van heffingen en lasten voor de afzonderlijke ondernemingen of fabrieken; de laatste restanten van uniforme maatstaven zullen worden afgeschaft. Even willekeurig zullen zij kunnen manipuleren met stimuleringspremies in ondernemingen en fabrieken door het vaststellen van succesindicatoren. Ondanks de verklaring

over het zelf financieren van investeringen blijft het beslissingsproces ten aanzien van investeringsprojecten volledig gecentraliseerd. Het grootste deel van de industriële investeringen — zo'n 60% — zal onder direct administratief beheer staan van de centrale organen. Wat er resteert aan minder belangrijke investeringsbeslissingen zal op merkwaardige wijze worden „gedecentraliseerd”: het directoraat-generaal krijgt van zijn ministerie een absoluut cijfer, een „grens” die in geen geval mag worden overschreden; dit bedrag wordt het directoraat-generaal dan geacht „indirect” aan afzonderlijke ondernemingen of fabrieken toe te wijzen met behulp van gedifferentieerde tarieven van heffingen op winst en afschrijvingen, en door „parameters” voor te schrijven voor de exploitatie van vast kapitaal, moderniseringsprojecten, enz. Bovendien zal het aantal centraal geplande materiaalbalansen worden verhoogd, zodat met ingang van volgend jaar meer dan de helft van alle industriële productie op centraal niveau zal worden gepland, dat wil zeggen op het niveau van ministeries (120 artikelgroepen) en van directoraten-generaal (nog eens 230 artikelgroepen).

De nieuwe maatregelen die in 1981 en 1982 geleidelijk zullen worden ingevoerd, lijken dus veel meer op het mislukte Tsjechoslowaakse hervormingsplan met „lange-termijnnormen” van 1959 en 1960 dan op de latere hervorming van het markt-type. Kennelijk is het belangrijkste doel van de hele opzet ondernemingen en fabrieken te dwingen uiterst zuinig met energie en grondstoffen om te springen, en de stijging van de loonsom tot stilstand te brengen. Premier Štrougal heeft het met zoveel woorden gezegd: „we zullen de werkers vragen zich meer inspanning te getroosten”. Het vergroten van loonverschillen wordt aangeprezen als de juiste aansporing voor meer inspanning, en dat is misschien de enige ruimte die ondernemingen en fabrieken hebben voor decentralisatie. Tegelijkertijd wordt de bevolking evenwel gewaarschuwd dat opofferingen nodig zijn en dat de vroegere groei cijfers van persoonlijke consumptie in toekomstige jaren niet meer verwacht mogen worden.

Het staat wel vast dat de Tsjechoslowaakse regering en de leiding van de Communistische Partij voor heel wat moeilijkheden komen te staan als ze proberen de voor de eerstvolgende jaren aangekondigde strategie te volgen, want ook in Tsjechoslowakije leven er andere economische begrippen en verwachtingen, zoals bijvoorbeeld kan blijken uit de *Theses on consumption*, die anderhalf jaar geleden, in mei 1979, door de Tsjechoslowaakse dissidentenbeweging werden gepubliceerd en die verrassende overeenkomsten vertonen met recente proclamaties en eisen van de Poolse stakers. Ook daarin wordt de vinger gelegd op het communistische wanbeheer van de nationale volkshuishouding als de grondoorzaak van de lage levensstandaard, de corruptie, de zwarte markt en de bijzondere voorrechten voor hoogwaardigheidsbekleders van de partij en veiligheidsbeambten, en ook daarin worden vrije informatie en onafhankelijk werkende vakbonden als voorwaarden vooraf gesteld voor economisch en maatschappelijk herstel.

Maar ook bij technocraten en partijvolgelingen schijnt er weinig geestdrift te zijn voor de nieuwe maatregelen. Slechts partij- en regeringsfunctionarissen en enkele onbekende journalisten zetten de nieuwe economische politiek uiteen. Geen enkele Tsjechoslowaakse econoom van enige betekenis schijnt erbij betrokken te zijn. De reden daarvan is duidelijk. De nieuwe Tsjechoslowaakse „verbeteringen” volgen slechts het laatste Sowjet-model na; het enige verschil van belang is de aangekondigde aanpassing van de Tsjechoslowaakse prijzen aan de wereldprijzen, en die is in het centraal geleide stelsel uiterst moeilijk uit te voeren.

Echter, zonder de wil en het werk van de Tsjechoslowaken hebben de nieuwe maatregelen weinig kans van slagen. Dat zou wel eens heel snel kunnen blijken.

F. Pindak

5) Vgl. L. Lér, *Kvalitativní změny v soustavě plánovitého řízení, Finance a úver*, jg. 30 (1980), nr. 6, blz. 361-369; V. Šourek, *Rozvoj chozraščotu a úloha financí*, idem, blz. 370-378.